

Rozwój psychiatrii koni wyzwaniem dla współczesnej medycyny weterynaryjnej

Eliza Anna Niemczycka, Maria Walczak

z Katedry Toksykologii Wydziału Farmaceutycznego Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersyteckiego Centrum Medycyny Weterynaryjnej UJ-UR w Krakowie

Rola konia bardzo zmieniła się na przestrzeni dziejów. Zniknął on co prawda prawie całkowicie z wojska i krajobrazu wsi współczesnych krajów uważanych za rozwinięte, lecz poprzez sport, rekreację jeździecką i różnego rodzaju terapie z udziałem konia utrwalił swoje miejsce u boku człowieka. W świetle dotychczasowych badań i obserwacji okazuje się, że zwierzęta te posiadają dosyć złożoną osobowość, co z jednej strony pozwala na stawianie przed nimi wysokich wymagań, z drugiej jednak wiąże się z występowaniem wielu zaburzeń zachowania. Stają się one polem do działania dla behawiorystów, a także przyczyną rozwoju dziedziny nauki, jaką jest psychologia koni. Równocześnie rodzi się zapotrzebowanie na zbadanie wielu zjawisk pod kątem medycznym. W wielu, zwłaszcza ciężkich, przypadkach zasadne staje się również wprowadzenie farmakoterapii. Życie w warunkach permanentnego stresu powoduje u ludzi wiele schorzeń somatycznych. Można więc przypuszczać, że dystres towarzyszący wielu współcześnie żyjącym koniom również stanowi istotny czynnik sprawczy wielu zaburzeń zdrowia. Potwierdzonym przykładem jest choćby choroba wrzodowa żołądka u koni, której jedną z przyczyn jest właśnie stres. Manifestacją zaburzeń psychicznych u koni jest obserwowana u tego gatunku kliniczna depresja. Wszystko to sprawia, że rozwój psychiatrii koni jest już zapewne jedynie kwestią czasu ze względu na konieczność podniesienia dobrostanu tego gatunku zwierząt oraz zwiększenia jego wydajności w pracy dla człowieka.

Psychiatria człowieka a psychiatria zwierząt

Do terminologii naukowej pojęcie „psychiatria” wprowadził w 1808 r. niemiecki fizjolog i klinicysta, założyciel pierwszego czasopisma psychiatrycznego

Equine psychiatry – a challenge for modern veterinary medicine

Niemczycka E.S., Walczak M., Department of Toxicology, Faculty of Pharmacy, Medical College of Jagiellonian University, University Centre of Veterinary Medicine, Jagiellonian University-Agricultural University in Cracow

The aim of this article was to present and justify a need for development of equine psychiatry. The attitude to animals, as creatures having ability to feel emotions, had been evolving and is still expanding. We know that horses are animals with complex personality and we have different ways of its evaluation. Also, horses are among animals especially endangered for distress connected with their living and their use conditions. Consequences of chronic distress are mental disorders like depression and somatic diseases like gastric ulcer. The role of equine psychiatry should be to help in diagnosis and treatment of difficult cases which cannot be solved by equine behaviorists only. Also, this paper presents difficulties which human psychiatry had to face in the past, during its early times.

Keywords: psychiatry, horses, distress.

– Johann Christian Reil (1). Psychiatria jest gałęzią medycyny poświęconą diagnostyce, leczeniu i zapobieganiu zaburzeniom umysłowym, emocjonalnym i behawioralnym (2, 3). Do tej pory rola zwierząt w tej dziedzinie nauki ograniczona była przede wszystkim do wykorzystywania modeli zwierzęcych w badaniach poświęconych ludziom. W obecnych czasach jednak coraz częściej to właśnie samo zwierzę staje się przyczyną i obiektem prowadzonych badań (4).

Rozpatrując psychiatrię zwierząt jako tworzącą się dyscyplinę nauki, należy wziąć pod uwagę dwie zasadnicze kwestie. Pierwsza to historia rozwoju psychiatrii człowieka, druga – ewolucja na przestrzeni dziejów podejścia do zwierzęcia jako istoty zdolnej do odczuwania doznań psychicznych.

Psychiatria na drodze kształtowania się jej obecnej pozycji w świecie nauk medycznych napotykała różne trudności wśród, których szczególnie istotną zdawało się być stawianie zarzutów o brak obiektywności metod badawczych. Obiektywność ta była niezbędna do zaliczenia tej dziedziny do nauk medycznych. Utożsamiano to z kierunkiem biologicznym. Psychiatria lokowana była na obrzeżach medycyny i niekiedy nawet sądzono, że więcej łączy ją z religią i polityką niż z nauką (1).

Dociekania ludzi w materii zachowania się i psychiki zwierząt miały charakter materialny i charakter partnerski. Pierwszy związany z chęcią zwiększenia skuteczności polowania na dzikie zwierzęta, ochroną przed drapieżnikami oraz wykorzystaniem zwierząt jako źródła pokarmu, skór i innych surowców pochodzenia zwierzęcego. Drugi, ale nie równoprawny, który dotyczył zwierząt jako partnerów w pracy i życiu człowieka. Ludzie dostrzegli w zachowaniu się zwierząt, takie cechy jak inteligencja, czujność, zdolność radzenia sobie w trudnych sytuacjach, uczenie się, przywiązanie i zapragnęli nauczyć się je wykorzystywać, co wiązało się z koniecznością dobrego ich poznania (5). Uczeni na przestrzeni dziejów prezentowali skrajne postawy stosunku do zwierząt. Arystoteles upatrywał w nich dążenia do doskonałości organizacji świata przyrody, tymczasem Platon widział przepaść między światem ludzi i zwierząt. Święty Franciszek z Asyżu znany był ze swojej miłości do zwierząt, natomiast Kartezjusz twierdził, że zwierzęta są podobne do maszyn. Ostatni z przytoczonych poglądów wraz z współczesną im fascynacją inżynierią i maszynami przyczyniły się do przeprowadzania wiwisekcji. Sądzono bowiem, że istoty zwierzęce pozbawione są duszy, doznań psychicznych, a nawet odczuwania bólu. Dopiero teoria ewolucji biologicznej zaprezentowana w 1859 r. przez Darwina okazała się przełomowa. Według niej bowiem pomiędzy ludźmi a zwierzętami nie ma wcale przepaści, jak wcześniej sądzono, ale możliwy do skalowania dystans zależy od analizowanego gatunku. Jeśli więc analizie porównawczej poddaje się rozwój filogenetyczny narządów wewnętrznych, to można poddać jemu również psychikę. Pierwszą nowocześniejszą monografią z zakresu psychologii porównawczej, która nazwana została również zoopsychologią, była książka „O wyrazie uczuć u ludzi i zwierząt” Karola Darwina. Idea *Natura non facit saltus* (natura nie robi skoków) ukształtowała początki zoopsychologii i nadała kierunek poszukiwaniom łączności między procesami psychicznymi ludzi i zwierząt. Poszukiwano podobieństw pomiędzy zachowaniem się zwierząt i ludzi, idąc tropem ciągłości rozwoju morfologicznego, anatomicznego i fizjologicznego (5).

Współcześnie pozycja niektórych gatunków zwierząt u boku człowieka jako zwierzęcia do towarzystwa lub partnera w pracy ugruntowała się już do tego stopnia, że pojawiające się we wzajemnym porozumieniu problemy skłaniają ludzi do poszukiwania pomocy u specjalistów zajmujących się psychologią zwierząt. Konie awansowały w dużej mierze do miana zwierząt do towarzystwa, co powoduje znaczne zacieśnienie się relacji z właścicielem, który często przywiązuje dużą wagę nie tylko do zdrowia fizycznego zwierzęcia, ale

również jego równowagi psychicznej. Równocześnie ciągły rozwój sportu jeździeckiego, a w związku z tym również wzrost wymagań wobec koni, sprawia, że zwierzęta te są szczególnie narażone na rozwój zaburzeń psychicznych.

Koń – zwierzę o złożonej osobowości

Rozbudowana sfera psychiczna konia jest doskonale widoczna w złożoności jego temperamentu, charakteru i osobowości. Zwłaszcza ta ostatnia do niedawna przypisywana była ludziom, tymczasem u koni również zaobserwować możemy nie tylko pewne cechy osobowości, ale również wiele jej wariantów, co świadczy o złożoności procesów psychicznych zachodzących w mózgu konia. Biorąc pod uwagę fakt, że zaburzenia osobowości są istotną grupą schorzeń, którymi zajmuje się psychiatria człowieka, u koni w związku ze znacznym rozwojem osobowości również zachodzi ryzyko powstawania jej zaburzeń.

U podstaw kształtowania się osobowości konia leży temperament. W odniesieniu do człowieka określany jest on jako emocjonalne i zachowaniowe tendencje, mające podstawy biologiczne, obserwowane we wczesnym dzieciństwie (6). Synonimem temperamentu jest typ wyższych czynności nerwowych. U koni określa się nim wrodzoną część indywidualności zwierzęcia. Temperament uwarunkowany jest przez czynniki genetyczne i stanowi część składową genotypu. Odnosi się do podstawowych, względnie stałych i niezależnych od treści cech zachowania. Dla człowieka i zwierząt cechy te są wspólne, a ich specyfiką jest przejawianie się ich w formalnej charakterystyce zachowania, tj. w parametrach energetycznych i czasowych. Cechy te nie określają treściowych aspektów zachowania jednostki, ale wpływają na ich rozwój w ontogenezie (7). Różnice w zachowaniu koni wynikają z ruchliwości (szybkości, żywości) procesów nerwowych, czyli czasu powstania reakcji, siły procesów nerwowych, będących zdolnością zachowania reakcji w różnych sytuacjach, w tym w warunkach silnie działających innych bodźców oraz ze zrównoważenia procesów nerwowych, czyli stopnia zrównoważenia procesów pobudzania i hamowania (7). Istnieje ścisła zależność pomiędzy mechanizmami procesów nerwowych, a właściwymi im cechami temperamentu. Podobnie jak u ludzi, konie pogrupować można pod względem prezentowanych cech temperamentu obserwując w każdej grupie podobne zachowania w określonych sytuacjach. I tak konie z każdej grupy, a więc posiadające określony temperament, będą podobnie reagowały na zmiany w karmieniu, treningu i obsłudze. Będą też one podobnie się uczyły i reagowały w nowych sytuacjach (7).

Na podbudowie cech wynikających z temperamentu, w konfrontacji z nabywanymi w ciągu życia doświadczeniami oraz odczuwanymi doznaniem i wrażeniami kształtuje się charakter, będący względnie trwałą i nową jakością w zachowaniu (7). O tym, jak dużą rolę w kształtowaniu się charakteru konia odgrywa jego doświadczenia, świadczą choćby przykłady zwierząt z natury zrównoważonych, które w wyniku błędów człowieka stały się płochliwe.

Osobowość u ludzi definiowana jest poprzez cechy psychologiczne, które przyczyniają się do [względnie] trwałych i wyróżniających daną jednostkę wzorców odczuwania, myślenia i zachowania. Osobowość to cechy charakterystyczne osobę, które wyjaśniają stałe wzorce doświadczania i działania (6). W dużym stopniu osobowość jest tożsama z charakterem. U zwierząt osobowością nazywa się indywidualny sposób reagowania osobnika danego gatunku, gdy jego reakcja różni się od reakcji u innych osobników, a ten indywidualny typ zachowania jest stabilny, w zasadzie nie zmienia się w czasie, nie jest też ściśle zależny od sytuacji i kontekstu (8).

Do badań nad osobowością zwierząt zaadaptowano nawet obecnie najważniejsze narzędzie wykorzystywane do diagnozowania osobowości u ludzi – Inwentarz osobowości NEO-FFI Paula Costy i Roberta Mc Crae (8). Osobowość konia oceniana jest z wykorzystaniem różnych systemów klasyfikacji. W powszechnym użytku przez hodowców, jeźdźców i osoby pracujące z końmi jest stworzony przez Lindę Parelli podział na konie prawopółkulowe i lewopółkulowe oraz ekstrawertyczne i introwertyczne (9), co daje kombinację czterech podstawowych, różnych typów osobowości. W pracach badawczych na szczególną uwagę zasługują dwa sposoby oceny osobowości konia: pięcioczynnikowy model zaadaptowany w 2002 r. przez Morrisa i wsp. ze skróconej formy NEO-PI-FFI (10) oraz kwestionariusz końskiej osobowości (HPQ) zaadaptowany w 2007 r. przez Lloyda i wsp. (11) ze stworzonego przez Stevenson-Hinde w 1978 r. systemu oceny zachowania się małą (12).

Zaburzenia natury psychicznej występujące u koni

Konie jako zwierzęta wykazujące wysokie zapotrzebowanie na ruch i wielką wrażliwość są szczególnie narażone na występowanie zaburzeń zachowania (13). Są to zachowania w istotny i ciągły sposób odbiegające od normalnych pod względem modalności, natężenia lub częstotliwości (13). Przykładami zaburzenia zachowania są u koni samoookaleczenie się i wzmożona agresja. Oprócz zaburzeń zachowania problematyczne w hodowli, chowie i użytkowaniu koni mogą być zachowania niepożądane, czyli takie, które pozostają w zgodzie z szeroko rozumianymi zachowaniami konia, jednak sprawiają człowiekowi kłopoty w utrzymaniu i użytkowaniu zwierzęcia (13). Przykładami zachowań niepożądanych są płoszenie się i ponoszenie.

Analiza zaburzeń behawioralnych u koni rekreacyjnych w wybranych ośrodkach jeździeckich województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego, której wyniki zostały opublikowane w 2012 r. przez Katarzynę Wolińską i wsp. (14), wykazała, że u znacznej części koni występują zachowania uznawane za negatywne. Wśród nich znalazły się między innymi: tulenie uszu, odwracanie się zadem, próby ugryzienia i próby kopnięcia. Część osób mających do czynienia z badanymi końmi doznało uszczerbku na zdrowiu podczas przeprowadzania zabiegów pielęgnacyjnych i w trakcie jazdy konnej. Urazy dotyczyły przede wszystkim kończyn przednich i tylnych (14). Zaburzenia zachowania i zachowania niepożądane występować mogą w różnych konformacjach i z różnym nasileniem. Gdy w istotny sposób wpływają na bezpieczeństwo i komfort ludzi podczas obsługi i użytkowania konia lub gdy stanowią zagrożenie dla samego zwierzęcia lub jego otoczenia, koń określany jest potocznie mianem „trudnego”.

Przyczyny występowania zaburzeń natury psychicznej występujących u koni

Wiele współczesnych koni utrzymywanych jest w warunkach, w których zwierzęta te nie mają możliwości przejawiania naturalnych zachowań i zaspokajania potrzeb właściwych swojemu gatunkowi. Wymagania związane z użytkowaniem koni też nierzadko zbliżają się do adaptacyjnych granic zachowań tego gatunku lub nawet je przekraczają. Jedna i druga grupa czynników prowadzić może do rozwoju konfliktu, deprivacji i frustracji. Wywołuje to u koni silne podniecenie i przewlekły stres, a możliwą konsekwencją takiego stanu są zaburzenia zachowania (13). Wśród głównych przyczyn braku możliwości przejawiania naturalnych zachowań

Firma Biowet Puławy Sp. z o.o.

poszukuje lekarzy weterynarii
do pracy na stanowisku

Przedstawiciel regionalny

z terenu województw:
łódzkie i wielkopolskie

Jeśli jesteś:

- ✓ energiczną i dynamiczną osobą,
- ✓ masz silną motywację do rozwijania i doskonalenia własnego talentu,
- ✓ cechuje Cię łatwość nawiązywania kontaktów, miła aparycja i wysoka kultura osobista,
- ✓ potrafisz organizować własną pracę i samodzielnie realizować powierzone zadania,
- ✓ masz ciekawe pomysły i kreatywne rozwiązania,
- ✓ jesteś dyspozycyjny/a, a Twoją pasją jest jazda samochodem,

to jesteś właściwym kandydatem na to stanowisko.



Oferujemy:

- ✓ ciekawą i pełną wyzwania pracę, w prężnie działającej i stabilnej polskiej firmie,
- ✓ możliwość rozwijania wiedzy i doskonalenia swojego talentu,
- ✓ atrakcyjne wynagrodzenie,
- ✓ stałą umowę o pracę.

Jeśli jesteś zainteresowany współpracą z nami, prześlij swoje CV ze zdjęciem i listem motywacyjnym, oraz z klauzulą o ochronie danych osobowych na adres e-mailowy:

adejko@biowet.pl, marketing@biowet.pl
lub pocztą na adres: Biowet Puławy Sp. z o.o.,
Dz. Marketingu, ul. Arciucha 2, 24-100 Puławy,
tel. + 81 888-91-34,
+81 888-91-45 lub 602 337 341.

Informujemy, że skontaktujemy się wyłącznie z wybranymi kandydatami.

i zaspokajania gatunkowych potrzeb wymienić należy utrzymywanie koni w stajniach bez możliwości codziennego, swobodnego ruchu na świeżym powietrzu, brak możliwości kontaktu z innymi końmi czy niewłaściwe żywienie zbyt małą ilością pasz objętościowych i zbyt dużą pasz treściwych. Stres powodować może u koni nie tylko zaburzenia zachowania, ale również zaburzenia w funkcjonowaniu układu pokarmowego, sercowo-naczyniowego, nerwowego, oddechowego, rozrodczego czy osłabienie odporności na czynniki chorobotwórcze (15). Na szczególną uwagę zasługuje choroba wrzodowa żołądka. W obecnych czasach dotyka już ona coraz większej liczby koni. Szczególnie zagrożone są konie trzymane w boksach i będące w intensywnym treningu – u nich występowanie wrzodów żołądka sięga aż do 90% (16). Pod wpływem stresu dochodzi do skurczu naczyń krwionośnych w jamie brzusznej, m.in. błony śluzowej żołądka, co zmniejsza jej zdolności ochronne, sprzyjając tym samym powstawaniu wrzodów (17). Skrajnym przykładem przekroczenia zdolności adaptacyjnych konia jest zespół depresyjny (18). Pomiedzy stanami depresyjnymi u ludzi i u zwierząt występują bardzo wyraźne podobieństwa (19).

Rola lekarza weterynarii w kontekście zdrowia psychicznego koni

Nierzadko tak zwany „trudny koń” stanowi poważny problem dla właściciela i skłania do poszukiwania rozwiązań. Gdy problem jest wyjątkowo złożony, nawet doświadczony w pracy z końmi trener behawiorysta może nie podołać zadaniu. Co więcej, próba korekty zachowań takiego zwierzęcia może okazać się niekiedy ekstremalnie niebezpieczna. W takich przypadkach między innymi z pomocą powinna przyjść psychiatria koni, która wykorzystując dostępne w weterynarii metody diagnostyczne, mogłaby ułatwić rozpoznanie istoty problemu, a przez wprowadzenie na przykład farmakoterapii uczynić bezpieczniejszym lub w ogóle możliwym przebieg terapii behawioralnej, która szczególnie w początkowym okresie może być niezwykle trudna.

Konie jako zwierzęta wyjątkowo podatne na występowanie niepożądanych zachowań i zaburzeń zachowania w związku z niekorzystnymi z punktu widzenia potrzeb gatunku warunkami utrzymania i pracy czy niewłaściwą relacją z człowiekiem powinny zostać pod kątem ich zdrowia psychicznego otoczone nie tylko opieką psychologów zwierząt, ale również znających specyfikę problemu lekarzy weterynarii. Zwłaszcza że niekiedy mamy już do czynienia z problemami złożonymi, takimi jak zespół depresyjny i obarczonymi ryzykiem występowania skutków somatycznych.

Aktualnie w Katedrze Toksykologii Wydziału Farmaceutycznego Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie trwają badania mające na celu potwierdzenie występowania u koni zaburzeń osobowości analogicznych do występujących u ludzi i poznanie ich patomechanizmu. Celem tej pracy jest położenie fundamentów pod ewentualną farmakoterapię zaburzeń psychicznych koni.

Umożliwienie pracy z wyjątkowo trudnymi końmi, leczenie zaburzeń psychosomatycznych z depresją na czele to zadania stojące przed psychiatrią koni. Rozwój tej dziedziny medycyny weterynaryjnej wydaje się niezbędny z punktu widzenia konieczności zadbania o zdrowie psychiczne konia. Jest ono niezwykle istotne w kontekście oczekiwań dotyczących efektów pracy konia w szeroko rozumianym sporcie czy rekreacji jeździeckiej. Co więcej, rozwój psychiatrii koni to także konieczność ze względów etycznych, aby maksymalnie poprawić kondycję psychiczną współczesnych koni, które płacą coraz wyższą cenę za rosnące ambicje swoich właścicieli i podnoszenie wygody utrzymania i użytkowania koni kosztem ich komfortu fizycznego i psychicznego. Złożoność sfery psychicznej konia, zwłaszcza w świetle wyników badań nad osobowością tych zwierząt, pokazuje jak wiele jest wrażliwych na rozwój patologii punktów. Szczególnie, że gatunek ten jest bardzo podatny na rozwój negatywnych skutków stresu, który w dużym nasileniu towarzyszy każdego dnia wielu współczesnym koniom.

Piśmiennictwo

1. Jarema M.: *Psychiatria*. PZWL, wyd. 2, Warszawa 2016.
2. Nicole J. Borges N.J., Backes K.A., Binder S.B., Roman B.: First-year medical student objective structured clinical exam performance and specialty choice. *Int. J. Med.* 2013, 4, 38–40.
3. Alarcón R. D.: Psychiatry and Its Dichotomies. *Psychiatric Times* 2016, 33, 1–2.
4. Ul Haq A.: Canine Psychiatry – Addressing Animal Psychopathologies. *J. Entomol. Zool. Stud.* 2017, 5, 1126–1128.
5. Pisula W.: *Psychologia zachowań eksploracyjnych zwierząt*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
6. Cervone D., Pervin L.A.: *Osobowość. Teoria i badania* Wydawnictwo UJ, wyd. 10, Kraków. 2011.
7. Skorupski K.: *Psychologia treningu koni*. PWRiL, Warszawa 2006.
8. Kaleta T.: Osobowość zwierząt: krótki przegląd współczesnych badań. *Życie Wet.* 2014, 89, 736–742.
9. <https://www.parelli.com/horsenality-is-not-an-excuse/> 02.07.2019 godz. 19.29.
10. Morris P., Gale A., Duffy K.: Can judges agree on the personality of horses? *Pers. Individ. Differ.* 2002, 33, 167–81.
11. Lloyd, A. S., Martin, J. E., Bornett-Gauci, H. L. I., Wilkinson, R. G.: Evaluation of a novel method of horse personality assessment: rater-agreement and links to behavior. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2007, 105, 205–222.
12. Stevenson-Hinde J., Stillwell-Barnes R., Zunz, M.: Subjective assessment of rhesus monkeys over four successive years. *Primates* 1980, 21, 66–82.
13. Zeitler-Feicht M. H.: *Zachowania koni. Przyczyny, terapia i profilaktyka*. Świadome Jeździectwo. Warszawa 2014.
14. Wolińska K., Luczyńska M., Jaworski Z.: Analiza zaburzeń behawioralnych u koni rekreacyjnych w wybranych ośrodkach jeździeckich województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego. *Roczniki Naukowe Polskiego Towarzystwa Zootechnicznego* 2012, 8, 73–81.
15. Tischner M., Niezgoda J., Wrońska-Fortuna D.: Wpływ krótkotrwałego transportu na natężenie reakcji stresowych u klaczy i źrebiąt. *Med. Weter.* 2005, 61, 451–554.
16. Mair T., Divers T., Ducharme N.: *Manual of Equine Gastroenterology*. W. B. Saunders Company, 2002.
17. Kamionka-Flak A.: Zespół wrzodów żołądka u koni. *Życie Wet.* 2007, 82, 302–305.
18. Fureix C., Jégo P., Henry S., Lansade L., Hausberger M.: Towards an Ethological Animal Model of Depression? A Study on Horses. *PLoS ONE*. 2012, 7(6), e39280.
19. O'Neill M., Moore N.: Animal models of depression: Are there any? *Hum Psychopharmacol Clin Exp.* 2003, 18, 239–254.

Lek. wet. Eliza Niemczycka,
e-mail: eliza.niemczycka@uj.edu.pl